

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

ВЮСАЛ КОМУНАР ГЫЗЫ ЧЕЛЕБИ

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗМА БОРИСА ЕВСЕЕВА

**5718.01 – Мировая литература
(русская литература)**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии**

Баку – 2017

**Работа выполнена на кафедре истории русской литературы
Бакинского славянского университета**

Научный руководитель: **Флора Султан гызы Наджиева**
доктор наук по филологии, профессор

**Официальные
оппоненты:** **Земфира Алишах гызы Велиева**
доктор наук по филологии, профессор

Ия Гурамовна Зумбулидзе
доктор философии по филологии

Ведущая организация: Кафедра азербайджанской и мировой
литературы Азербайджанского государ-
ственного педагогического университета

Защита состоится « 28_ » июня 2017 года в _____ часов на
заседании Диссертационного совета Д.02.071 по защите диссертаций
на соискание учёной степени доктора наук по филологии и доктора
философии по филологии при Бакинском славянском университете по
адресу: AZ1014, г. Баку, ул. С.Рустама, 33

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Бакинского
славянского университета

Автореферат разослан « ____ » мая 2017 года

Учёный секретарь
Диссертационного совета Д.02.071

доктор наук по филологии,
доцент **Н.Ш.МАМЕДОВ**

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Представленная диссертация посвящена творчеству одного из ярких представителей современной русской литературы Бориса Тимофеевича Евсеева, в произведениях которого реалистическое письмо обогащается новой эстетикой, новой поэтикой, что позволяет говорить об особенностях освоения и творческого развития им реалистического метода русской литературы.

Актуальность темы. Б.Евсеев начал свою литературную деятельность ещё в 1974 году, но до 1990 года ему был фактически закрыт доступ в официальную печать. Официальной причиной отказов называлось увлечение писателем «реакционно-религиозными», «модернистскими» идеями и мотивами, «искажающими советскую действительность». После «перестройки» писателю удалось опубликовать небольшую подборку стихов под характерным названием «Время лжи уже прошло, время истин не настало» и рассказ «Орфейус». С 1991 года Б.Т.Евсеев стал широко публиковаться в таких солидных изданиях, как «Новый мир», «Октябрь», «Дружба народов», «Новый журнал» (США) и др.

Первая книга Б.Евсеева – сборник стихов «Сквозь восходящее пламя печали» вышла в свет в 1993 году, за ним последовали другие стихотворные сборники – «Романс навыворот» (1994), «Шестикрыл» (1995). Позднее, уже будучи известным прозаиком, Б.Евсеев опубликовал очередной сборник стихов – «Процесс воображения» (2006), в который вошли как новые, так и избранные стихи прежних лет. Б.Евсеев до сих пор уделяет большое внимание поэзии, но отдаёт явное предпочтение художественной прозе, называя её «новой философией новой России».

Рассказы, повести, романы Б.Евсеева публикуются в таких журналах, как «Новый мир», «Дружба народов», «Континент», «Октябрь», «Согласие», «Москва», «Смена» и др., выходят отдельными изданиями: «Баран» (2001), «Власть собачья» (2003), «Отреченные гимны» (2003), «Русские композиторы» (2002), «Романчик» (2005), «Площадь революции» (2007), «Чайковский, или Волшебное перо» (2008), «Лавка нищих» (2009), «Евстигней» (2010), «Красный рок» (2011), «Пламенеющий воздух» (2013), «Офирский

скворец» (2016), «Казненный колокол» (2017) и др. Все его произведения неординарны по своему содержанию и форме.

Б.Т.Евсеев – автор множества литературных эссе (о Пушкине, о Толстом, Платонове), статей, лекций по современной литературе, в которых он размышляет об искусстве, о литературном творчестве. Интересные сами по себе, эти публикации в то же время служат вспомогательным, но очень существенным материалом и для анализа творчества самого Б.Т.Евсеева, помогая понять основные идейно-эстетические взгляды и пристрастия писателя.

Сегодня произведения Б.Евсеева переведены на многие языки мира, в том числе и на азербайджанский. Ряд его рассказов составил сборник под названием «Некауәләг» («Рассказы»), изданный в Баку в 2008 году. Перевод рассказа «Живодёр» (пер. К.Гаджиев), а также отрывок из романа «Площадь революции» (пер. Т.Джафаров) вошли в «Антологию современной русской литературы» в 2-х томах, составленную профессором Т.Джафаровым.

Б.Евсеев удостоен многих престижных премий за свои произведения, его творчество, отличающееся высокой духовностью, опорой на классиков и в то же время яркой индивидуальностью и особой манерой письма, вызывает неизменный интерес у читателей и критиков. Исследователи по-разному интерпретируют его произведения, относя его творчество к самым различным течениям и направлениям и высказывая самые различные мнения по поводу особенностей художественного метода писателя.

Всё сказанное послужило основанием для обращения к исследованию творчества этого видного представителя современной российской литературы и определило актуальность темы диссертации, ориентированной на комплексный анализ творчества Б.Т.Евсеева в аспекте исследования особенностей его реализма на фоне современного литературного процесса.

Степень разработанности темы. Творчеству Б.Т.Евсеева посвящено достаточное количество научно-исследовательских работ, среди которых монографии А.Большаковой (А.Большакова. Феноменология литературного письма. О прозе Бориса Евсеева. М., 2003), С.Кирова (С.Киров. Русские капрично Бориса Евсеева. М., 2011). Различным аспектам творчества Б.Евсеева и его отдельным произведениям посвящено также множество статей, рецензий, заметок таких известных критиков современности, как Л.Аннинский,

П.Басинский, Л.Бежин, Л.Глушкова, Г.Красников, П.Николаев, В.Пименов, И.Ростовцева, А.Турков, Х.Умбрайт и др.

Обзоры его творчества включены в ряд учебников, учебных пособий, энциклопедий (В.Огрызко «Кто сегодня делает литературу в России»; «Русская литература XX века: Прозаики, поэты, драматурги»; С.Чупринин «Русская литература сегодня: Большой путеводитель»; «История русской литературы XX века»; Ф.Наджиева «Русская литература сегодня» и др.).

Объектом исследования диссертации являются произведения Б.Евсеева, написанные в самых разных жанрах: стихи, художественная проза, литературно-критические эссе и статьи. К анализу привлекаются и произведения русских классиков, на традиции которых ориентируется писатель в своём творчестве, и его современников, писателей постсоветской эпохи. В объект исследования входят также произведения Б.Евсеева в переводе на азербайджанский язык.

Предмет исследования – типологические особенности реализма Б.Евсеева в контексте современной русской литературы, анализ его произведений в аспекте выявления традиций и новаторства в творчестве писателя.

Основная цель диссертации состоит в выявлении типологических особенностей реализма Бориса Евсеева, тесно связанного как с классическим реализмом, так и с новациями литературного процесса постсоветского времени, в частности, элементами постмодернистской эстетики.

Для достижения цели исследования были поставлены и решены следующие **задачи**:

1. Рассмотреть вопросы состояния и путей развития реализма, его разновидностей, взаимодействия реалистической и постмодернистской стратегий в литературе постсоветского периода.

2. Определить эстетические взгляды Б.Евсеева на литературу в контексте современной критики и литературоведения, в аспекте сопоставления его теоретических взглядов и художественной практики.

3. Проанализировать проблематику и поэтику стихотворных произведений Б.Евсеева в контексте русской поэзии конца XX – начала XXI века, проследить их реалистическую основу, а также связь с прозой писателя.

4. Проанализировать тематику, проблематику, систему образов, идейную направленность прозаических произведений Б.Евсеева в плане их близости к традициям прошлого и к современной литературе.

5. Рассмотреть жанровую природу прозы Бориса Евсеева, основанную на синтезе с другими видами искусств, в частности, с музыкой, а также тенденцию к трансформации и жанровым новообразованиям.

6. Проанализировать стиль писателя, поэтику его произведений, органичное соединение в них реалистических и модернистских элементов художественной изобразительности.

7. Рассмотреть некоторые переводы произведений Б.Евсеева на азербайджанский язык и затронуть вопросы восприятия его творчества азербайджанской критикой и литературоведением.

Научная новизна исследования заключается в том, что в данной работе впервые в комплексном плане подвергается анализу проблема особенностей реализма в творчестве Б.Евсеева, которого относили к самым разным течениям и направлениям, от классического реализма до постмодернизма. При всей спорности этой проблемы, она не была предметом специального исследования.

Впервые анализ творчества Б.Евсеева проводится в широком контексте классической русской и современной литературы России. В результате изучения противоречивых мнений о методе писателя, на основе конкретного анализа отдельных произведений утверждается принадлежность Б.Евсеева к реалистической литературе, обогащенной элементами постмодернистского письма.

Отдельная глава работы посвящена анализу переводов произведений Б.Евсеева на азербайджанский язык и проблеме восприятия его творчества в Азербайджане. В этом контексте, в процессе сопоставительного анализа оригинала и переводов ставятся и некоторые общетеоретические и практические вопросы русско-азербайджанского художественного перевода.

Методы исследования. При исследовании избранной темы были использованы следующие методы научного анализа: сравнительно-сопоставительный метод, устанавливающий параллели при постановке и решении проблем, связанных с реализмом в современной литературе; описательный метод, призванный осуществить систематизацию и описание собранного материала как

научно-теоретического, так и историко-литературного плана; типологический анализ, нашедший отражение в выявлении общих и индивидуальных особенностей реализма Б.Евсеева.

Теоретическая значимость диссертации связана с созданием научно-теоретической базы, позволившей провести изучение реалистического крыла литературы конца XX века через призму творчества одного из ярких представителей этого направления в контексте современной ему литературы. В реалистическом творчестве Б.Т.Евсеева сочетаются традиции классики и художественно-изобразительные средства, присущие постмодернистской литературе. Решение многих проблем, связанных с этой темой, нашедших отражение в диссертации, имеет важное теоретическое значение.

Практическая ценность диссертации состоит в том, что основные её положения и выводы могут быть использованы в процессе изучения творчества современных русских писателей, в теоретических курсах, изучаемых на филологических факультетах университетов, а также при составлении учебников, учебных пособий, учебных программ по истории современной русской литературы и теории литературы.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Б.Т.Евсеева называют создателем нового направления – «христианского неомодернизма» (А.Большакова), «христианского реализма», считают «классическим реалистом» (П.Басинский) и даже «романтиком» (И.Ростовцева), а некоторые причисляют его к постмодернистам (П.Мамедова). На наш взгляд, творчество Евсеева синтетично, оно вобрало в себя многие завоевания реализма прошлых эпох и современной ему литературы, тяготеющей к постмодернизму, хотя, безусловно, доминирующим является в нём реалистическое начало.
2. Реализм Б.Евсеева, прошедший ряд этапов в своём становлении, имеет свои специфические особенности, которые и позволяют относить его произведения, по его же словам, к «новейшему реализму». Этот реализм предполагает при всей реалистичности основной матрицы введение в текст мистических субстанций, религиозных прозрений, путешествий души во времени и т.д.
3. Поиски правды жизни, правды времени чётко определяют направление авторской мысли на протяжении всего творчества Бориса Евсеева, и начинаются они с первых его шагов в

литературе, в особенности с первых стихотворений. Это доказывается несомненной переключкой тем, проблем лирики писателя с его эпическими произведениями.

4. Большую роль в понимании творческого кредо писателя, его идейно-эстетических воззрений играют литературно-критические эссе, статьи и выступления писателя. Они проливают свет на многие вопросы художественного творчества писателя.

Апробация работы. Основные положения диссертации докладывались на научных конференциях, обсуждались на семинарах кафедры истории русской литературы Бакинского славянского университета и нашли отражение в статьях и тезисах, опубликованных в научных сборниках и журналах в Азербайджане, Турции, Грузии, России.

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения и списка использованной литературы. Основное содержание работы изложено на 143 страницах компьютерного набора.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении диссертации обосновывается выбор темы, ее актуальность, формулируются цели и задачи исследования, определяется степень разработанности темы, научная новизна, теоретическая и практическая значимость работы, её структура, а также формулируются положения, выносимые на защиту.

Первая глава – «В поисках правды жизни и правды искусства» – состоит из трёх параграфов.

Первый параграф – «Судьбы реализма в эпоху постмодернизма» – содержит анализ разнообразия художественных течений и направлений, творческих методов, новых качеств и свойств реалистической литературы эпохи постмодернизма, когда «состоялось тотальное изменение самой литературы, роли писателя, типа читателя»¹. Рассматриваются причины этих изменений, среди которых называются возвращение в общее пространство русской литературы произведений писателей-эмигрантов, «возвращенной литературы», обновления в связи со свободой слова деятельности критики, усиление постмодернизма и т.п. тенденций, тесно связанных с «перестройкой».

¹ Иванова Н. Гибель богов. Москва, 1993, с. 238.

Здесь делается попытка с опорой на работы М.Липовецкого, А.Жолковского, А.Гениса, Б.Парамонова, И.Ильина, И.Маньковской, В.Курицына, М.Берга, И.Скоропановой, М.Эпштейна и др. рассмотреть суть постмодернизма в России, историю его возникновения, этапы развития, формы проявления. Основной тезис в этом анализе – постмодернизм и реализм в это время развиваются параллельно, представляя два разных способа отражения действительности, два взгляда на реальность, но при наличии диффузий, взаимопроникновений между ними.

Обзор постмодернистской прозы 1980-90-х годов, представленной именами С.Гандлевского, В.Ерофеева, Д.Галковского, Т.Толстой, В.Пьецуха, С.Каледина и др., позволяет утверждать, что в их творчестве ставится проблематика онтологического противопоставления добра и зла, любви и ненависти, жизни и смерти, что свидетельствует о переключке постмодернизма с русской классической литературой, а также с христианскими, религиозными мотивами. Всё это создавало предпосылки для возникновения новых художественных систем и стратегий, которые порой было трудно вместить в рамки стереотипных представлений.

Вместе с тем, реалистическое мировидение и манера письма были достаточно ярко выражены во множестве оригинальных форм, в результате чего внутри единой реалистической системы стали формироваться различные стилевые направления и модификации реализма. Например, «постреализм», «новый реализм», «трансметареализм», «гиперреализм», «другой реализм» и т.п. Избранной основой своих произведений реализм, эти течения перенимают у постмодернистов интертекстуальность, игровые отношения между автором и читателем, автором и героем, множественность интерпретаций и вариантов развития действия и т.д.

Таким образом, анализ, проведенный в данном параграфе, позволяет утверждать, что и в эпоху постмодернизма продолжает существовать и развиваться реалистическая литература, представленная самыми разными стилевыми, тематическими течениями. Писатели реалистического толка отражают устойчивые образы реальности, стремятся к осмыслению новой действительности. Своя версия реализма существует и у Бориса Евсеева, который в то же время является в некотором роде теоретиком, отстаивающим принципы новейшего реализма.

Во втором параграфе первой главы – «Художественно-эстетические взгляды Б.Т.Евсеева» – дан анализ эссе, статей, выступлений Б.Евсеева, в которых он размышляет об искусстве, о творчестве, о литературном процессе, о современном состоянии литературы. Всё это в контексте современной критики и литературоведения является интересным объектом анализа, так как проливает свет на эстетические взгляды писателя, даёт возможность сравнить критические взгляды писателя и его литературную практику.

Борис Евсеев не устаёт повторять в своих интервью важнейшую роль культуры в перестройке общества. Он убежден: «Для России вопрос культуры – вопрос жизни и смерти». Писатель подчёркивает сложности взаимоотношений культуры и религии, при этом не уравнивает их, а лишь отмечает, что «это две разные дороги, ведущие людей к одному – к полноте духовной жизни» («Дар нераболепия»).

Как и во все времена, одной из проблем, волнующих творческих людей, является проблема взаимоотношений творчества, творческих людей и власти. Борис Евсеев предъявляет свои требования не только в власти, но и к людям, занятым творческим трудом. Он требует от них способностей, которые определяется им как «предвидение» и «предслышание».

Б.Евсеев всячески ратует за традиции в литературе, но при этом открыт новациям: «Консерватизм в частной жизни – необходим. Консерватизм в политике – возможен. Консерватизм в литературе, в искусстве чаще всего прикрывает собой творческую немощь!» («О консерватизме в искусстве»).

Самое большое и весомое место в системе эстетических взглядов Б.Евсеева занимают и высказывания о современном литературном процессе в России, который он называет «островами в океане», но при этом Б.Евсеев убежден, что «литература не кончится до тех пор, пока у человека есть способность познавать мир» («Рано хоронить литературу»).

Борис Евсеев считает, что писателям нужно обращаться к малым формам – новелле, рассказу, но при этом категорически заявляет: «Роман не умер. Умерли наши представления о нём. Роман как жанр нужно сохранить и модернизировать. Язык и время – две вещи, с которыми нужно сразу определиться писателю и которые полностью раскрыть позволяет лишь роман» («За частоколом»).

Некоторые из высказываний Б.Евсеева почти афористичны, каждое из них – это сжатое до предела, концентрированно выраженное, ёмкое размышление о жизни и творчестве, которые помогают понять суть творчества самого Б.Евсеева. Их можно по-разному трактовать, соглашаться или не соглашаться, но одно бесспорно – все они свидетельствуют о высокой духовности устремлений и чистоте помыслов этого писателя, а также о чёткости его эстетических требований к литературе и литературному процессу.

Третий параграф первой главы – «**Мир поэзии Бориса Евсеева**» – содержит анализ его поэтического творчества. В 2006 году, уже будучи признанным прозаиком, Борис Евсеев издаёт поэтический сборник под названием «Процесс воображения», в который вошли образцы его поэзии, начиная с 1974 года по начало 2000-х. В связи с этим анализ поэзии Б.Евсеева в данном параграфе строится на материале именно этого сборника.

Стихи Б.Евсеева пронизаны единой мыслью поэта о возвышенности и свободе человеческого духа: «Дух живёт, где хочет, // А Душа – где может: // Вселится на ощупь // И скулит, и гложет». Надо сказать, что тема души и тела, возвышенного и низменного в своём противопоставлении друг другу занимают большое место в поэзии Евсеева. Превалирование духа как основное кредо поэта отражается и в последующих прозаических произведениях Б.Евсеева, составляя в целом один большой «рассказ о бессмертной душе».

Евсеев рассуждает о сути поэзии, которая, в его представлении, прежде всего, должна быть искренней, честной. Для него очень важно, чтобы его «слово на рифме» дошло до тех, кому оно адресовано. «Процесс воображения» – так названы и два очень важных для концепции сборника стихотворения, в которых поэт словно подводит итог своих размышлений о поэзии, о творчестве, о слове, ведь «процесс воображения» – это и есть процесс творчества.

Мир вокруг – одна из важнейших для поэзии Бориса Евсеева тем. Каким только он не предстаёт перед поэтом: «кривой, пустой и странный», «невывявимый сходу», «призрак с плетью лютой, пьяноустый и разбойный», это мир «изнанок, мир не-истин, мир постыдных проб и таинств» и т.п. И самое главное, мир для Евсеева-поэта – это «то, что пропадает, не означенное словом». И он означает его словом, причём в очень своеобразной, сугубо индивидуальной

форме. Особое значение приобретает в стихах Б.Евсеева мотив музыки, которая окрашивает не только его поэзию, но и прозу.

В целом, поэзия Евсеева является продолжательницей реалистической традиции, хотя и не лишена некоторых изысков, экспериментов со словом, игры, присущей многим поэтам модернистского толка. Можно сказать, новейший реализм евсеевской прозы берёт своё начало уже в его стихах. Здесь же истоки религиозно-христианской составляющей, словно освящающей прозу Б.Евсеева и служащей неким маяком для его героев в последующих прозаических произведениях писателя и определяющих их высококую духовность.

Вторая глава диссертации – «Новейший реализм прозы Б.Евсеева» – состоит из трёх параграфов.

Первый параграф называется «Традиции и новаторство в творчестве Б.Евсеева». Художественный метод писателя вызывает разноречивые мнения. В нём видели и классического реалиста и неомодерниста, но сам Б.Евсеев настойчиво называет себя «новейшим реалистом» и тем самым демонстрирует свою инаковость не только по отношению к реализму классическому, но и в целом к реалистическому крылу современной ему прозы рубежа XX-XXI веков.

«Инаковость» творчества Б.Евсеева отмечали многие исследователи. Но это не просто отход от традиционных форм, способов отражения мира и человека, не просто поиски своего, сугубо индивидуального пути, которые, конечно же, характеризуют Евсеева как писателя-новатора. Это, прежде всего, стремление синтезировать всё наработанное предшествующей литературой, в частности, классической реалистической литературой, и освоение новых возможностей слова.

Борис Евсеев словно наносит на реалистическую «канву» своих произведений «узоры» человеческих судеб, взаимоотношений, событий, фактов, возникающих в его сознании и воображении, насыщает классическую парадигму новыми художественными приёмами и средствами создания образа мира и человека. Одним словом, творчество Б.Евсеева «органично соединяет в себе как реалистические, так и модернистские элементы художественной изобразительности»².

²Наджиева Флора. Русская литература сегодня. Очерки о новейшей русской литературе. Баку: Мутарджим, 2015, с.13.

Нужно отметить, что стремление к обновлению классического реализма характеризовало и творчество крупнейшего русского реалиста, первого русского лауреата Нобелевской премии И.Бунина, особенно в эмигрантский период. Анализируя в этом плане творчество И.Бунина и Б.Евсеева, которых разделяет целый век, выходим на множество типологических общностей. Оба писателя описывают «смутное время», не понятное ими, беспокоящее их, проводя всё это через себя, оба придают большое значение стилю, языковой выразительности, подчёркивают противопоставленность духа материи, нивелируют границы времени и пространства и т.п.

Анализ произведений Б.Евсеева позволяет увидеть типологическую общность Евсеева и с другими русскими реалистами, в том числе с Гоголем, Чеховым, Булгаковым и др. Как и названные писатели, Б.Евсеев обогащает реалистическую традицию, внося в неё новые оттенки и нюансы, новое дыхание, созвучное времени ломки старых канонов, поисков новых путей развития литературы, которыми характеризуется постсоветская эпоха. Это и импрессионизм, ведущий к Чехову, и символизм – к Белому, и многое другое. Эти параллели доказываются отдельными сторонами поэтики писателя.

Второй параграф второй главы – **«Проблематика и герои прозы Б.Евсеева»** – содержит анализ художественной прозы Б.Евсеева. Сборник «Баран» (2001), в который вошёл ряд рассказов, публиковавшихся в журналах на протяжении 1990-х годов, стал знаковым явлением в литературе начала XXI века. Именно в этом сборнике были намечены основные темы, проблемы, идеи и герои последующего творчества Евсеева.

Герои Евсеева – это, в основном, обычные жители пригородов, городских окраин, хотя есть и совершенно неожиданные «герои». Это наделенная способностью размышлять, «проникать Главное» рыба из рассказа «Кутум», баран с его невероятной историей из одноименного рассказа и др. В сборнике рассказов «Лавка нищих» (2009) «Русские каприччо» герои казалось бы вполне узнаваемы, однако реальность подаётся так, что не всегда понятно, где заканчивается настоящая жизнь и включается воображение. Писатель словно открывает нам глаза на скрытое в людях, в нравах, на то бесовское, которое скрыто под человеческими масками.

Уже в рассказах Евсеева намечается стремление коснуться не только родного пространства, хотя проблема русскости очень сильна в

его творчестве. Инонациональные мотивы слышны в самых разных его рассказах, пространством для которых служат то Оптина Пустынь с её православными верующими, то берег Каспийского моря с героями-азербайджанцами с их мусульманской религией, то южно-русский город. Здесь есть сербы, хорваты, босняки, люди, принявшие ислам, а затем перешедшие в христианство, или наоборот. Всё это складывается в разговор о мире, который «един для всех».

Обращается Б.Евсеев и к жанрам повести и романа. В них он воссоздаёт отдельные периоды русской истории, соединяя историю и современность. Надо отметить, что Б.Евсеев вносит свои коррективы в традиционную структуру этих жанров. В повести «Юрод» (1997) соединены реалистическое и религиозное начало. Здесь показано постсоветское время, а также дано психологическое истолкование юродства на Руси.

«Отреченные гимны» (2003) охватывают ельцинские времена и посвящены проблеме возрождения России. Судьба России, уже на другом витке её развития, раскрывается в произведении «Романчик.Некоторые подробности мелкой скрипичной техники» (2005). Роман автобиографичен, достаточно сказать, что его герой – это Борислав Тимофеевич Евсеев.

Историко-биографический роман «Евстигней» (2010) – первая попытка описания жизни и деятельности, трагической судьбы одного из основоположников отечественной классической музыки, незаслуженно забытого музыканта XVIII века Евстигнея Фомина, которого называли русским Моцартом.

Повесть «Красный рок» (2011) называли метафорой современной России. В её основе притча о времени, представленная в виде острополитического повествования с привлечением фантазмагии. Через образы людей показана судьба страны в целом, история страны – это история людей этой страны.

Борис Евсеев отличается способностью находить совершенно неожиданные темы, которые никого не оставляют равнодушным. Роман «Пламенеющий воздух. История одной метаморфозы» (2013), который определяют как «лирический гротеск», «психологическую драму», является одним из примеров, демонстрирующих это. В нем речь идёт о загадке эфирного ветра, который считается «пятой сущностью» материального мира. Неординарный замысел тесно связан с реальным бытием современного человека. Это одна из

примет «нового русского реализма», сочетающего реализм и элементы сверхреального и сверхчувственного восприятия, а также элементы символистского реализма.

Сюжет книги «Офирский скворец» (2016) строится на том, как российский подданный, авантюрист и прожектор Иван Тревога задумал основать на острове Борнео Офирское царство. Здесь вновь сопрягаются сверхреальность с реальными событиями, невещественность с земными проблемами, мистические тайны с закономерностями развития человеческого общества.

При всей многокрасочности палитры тем, проблем, идей, системы персонажей прозаических произведений Б.Евсеева они близки друг другу единством авторской идеи. Такие разные, все они служат добру, милосердию, борьбе за человека. Различны лишь способы и формы раскрытия авторских идей, выражающие многосторонность и широкий диапазон евсеевского художественного мастерства, евсеевской поэтики.

Третий параграф второй главы называется «**Поэтика произведений Б.Евсеева**». Борис Евсеев – писатель, умеющий выразить с помощью богатейшего арсенала художественных средств множество мыслей-идей, давая их в широком спектре интерпретационных возможностей, ассоциативных связей с живописью, музыкой и другими видами искусства. Особо подчеркивается критиками лексическое богатство, которым примечательны произведения Б.Евсеева.

Писатель не ограничивается просто «сопереживанием действительности», он активно вмешивается в её ход, вступая в полемику. И это всё благодаря не пространным описаниям, а отдельным, удачно найденным словам-образам: «импровизации жизни», «исправление судьбы», «представления жизни» и т.п. В этих словах кроется мысль автора о возможности переиначить жизнь, переделать судьбу, пойти ей наперекор.

При обрисовке персонажей поэтику Б.Евсеева характеризует и так называемый «принцип отстранения». Это наиболее наглядно прослеживается в рассуждениях одних героев о других. Герои Евсеева представляют собой не просто широкий регистр человеческих типов, но порой диаметрально противоположные категории людей, словно находящихся на разных полюсах.

Разнообразна и разнолика проза Евсеева и в жанровом плане. В каждый из традиционных жанров он вносит новизну, и это является одной из типологических особенностей его поэтики. «Площадь Революции» – это «сжатый роман» с признаками «философского триллера», озаглавленный как «книга зимы». «Отреченные гимны» – библейская проза с посмертными странствиями и т.п., сборник рассказов «Лавка нищих» озаглавлен как «Русские каприччо».

Тяготеет Б.Евсеев и к смешанным жанрам, так называемой синтетической форме, создавая свои жанрово-стилевые модификации. Одним из таких произведений является роман «Евстигней» – новый тип художественно-биографического романа. Своеобычность стиля характеризует фантазмагорический роман-притчу «Офирский скворец» и т.д.

Одной из характеристик поэтики произведений Б.Евсеева являются зачины рассказов или отдельных глав больших произведений. Они сразу задают тон и вовлекают в чтение заинтригованного читателя. И почти во всех случаях – это то главное, с чего нужно начинать понимание того или иного произведения.

«Говорящие имена» – это тоже одна из черт стиля Б.Евсеева. В его прозе много места отведено «образам» птиц, которые издревле считаются символами непреходящего, души, духа, т.е. всего того, что характеризует мирозерцание, мировидение Б.Евсеева. «Гротескность мира людей подчеркивается параллельным миром птиц», – писал в своей книге А.Киров³.

В поэтике новейшего реализма Б.Евсеева сочетаются элементы реального и ирреального, бытийного и чувственного восприятия. Сильна символическая подоплёка характеров и обстоятельств, которая усиливается тесной связью литературы и музыки. Через понимание скрытых смыслов идёт восприятие мира как органического целого, в котором тесно спаяны самые разнородные элементы. Это и составляет основу поэтики таких разных по тематике, проблематике, художественной форме книг Б.Евсеева, который проложил свою собственную дорогу в современной реалистической литературе.

Третья глава диссертации называется «**Борис Евсеев и Азербайджан**». Одним из примеров интереса в Азербайджане к современной русской литературе является обращение исследователей

³ Киров А. Русские каприччо Бориса Евсеева. Москва: Хроникёр, 2011, с.47.

и переводчиков к творчеству Б.Евсеева. В этой главе диссертации мы затрагиваем вопросы восприятия творчества Б.Евсеева азербайджанской критикой и литературоведением, а также состояние и уровень качества переводов отдельных произведений писателя на азербайджанский язык.

Интерес к Б.Евсееву в Азербайджане, прежде всего, доказывается тем, что изучение его творчества включено в «Программу курса современной русской литературы», изданную в Баку в 2010 году и предназначенную для студентов филологического факультета Бакинского славянского университета.

Творчеству Б.Евсеева посвящен и ряд работ азербайджанских исследователей. Специальную главу творчеству Б.Евсеева в своей книге «Русская литература сегодня» отводит Ф.Наджиева⁴.

В процессе работы над диссертацией нами был опубликован целый ряд статей, выступлений на различных конференциях, в которых также ставились те или иные проблемы, стороны, аспекты многогранного творчества Бориса Евсеева.

Но самое главное – его произведения послужили учебным материалом, с помощью которого автор диссертации проводил занятия по русскому языку с турецкими студентами на переводческом отделении Караденизского технического университета. Надо отметить, что большим подспорьем в этом служили переводы произведений Б.Евсеева на азербайджанский язык.

Говоря о переведенных на азербайджанский язык произведениях Бориса Евсеева, нужно отметить, что это, прежде всего, сборник, составленный из рассказов из книги «Баран». Перевод осуществлен коллективом авторов из сотрудников и магистрантов переводческого отделения Бакинского славянского университета⁵.

На азербайджанский язык Т.Джафаровым переведен отрывок из романа Б.Евсеева «Площадь революции». Перевод рассказа «Живодёр», осуществленный К.Гаджиевым, опубликован во втором томе («Проза») двухтомной «Антологии современной русской литературы», составленной из произведений целого ряда современных русских писателей (Ю.Полякова, В.Войновича,

⁴ Наджиева Флора. Русская литература сегодня. Очерки о новейшей русской литературе. Баку: Мутарджим, 2015, с 49-58

⁵ Yevseyev Boris. Nekeyələr. Bakı: Kitab aləmi, 2008.

Л.Улицкой, Т.Толстой, Л.Петрушевской и Б.Евсеева). Она издана в Бакинском славянском университете при поддержке Института художественного перевода (Россия)⁶.

Анализ качества переводов некоторых рассказов Б.Евсеева на азербайджанский язык проводился путём сопоставления текстов оригинала и перевода. Материалом для анализа послужили в основном рассказы из сборника Б.Евсеева на азербайджанском языке «Некауэлэг». В целом удачные, эти переводы порой грешат и недочётами. Это, прежде всего, пропуски в тексте оригинала, неточность перевода отдельных слов и выражений в силу незнания особенностей стиля, ритмики, мелодии произведений такого «работника со словом», как Борис Евсеев, и некоторые другие.

В переводе наблюдается также перебивка во времени оригинала и перевода, порой игнорируются образные сравнения, которыми изобилует проза Б.Евсеева. Нередко неточно подобранный эквивалент того или иного слова меняет в переводе весь смысл оригинала. На наш взгляд, более бережно следовало отнестись и к словам, передающим описание конкретной географической местности. Неверно переведено даже само название рассказа «Баран», давшего название всему сборнику. В переводе вместо «Гоч» (баран) дано «Гойун» (овца).

В рассмотренных нами переводах ещё много моментов, которые требуют пересмотра, уточнения. Мы лишь остановились на самых характерных из них, которые могут быть полезны будущим переводчикам произведений Б.Евсеева.

В **заключении** диссертации подведены итоги исследования, намечены дальнейшие перспективы изучения творчества Бориса Евсеева.

Основные положения диссертации отражены в следующих публикациях автора:

1. Çeviri Uygulaması: Yabancı edebiyatların Edebi Kodlarının Aktarım Varyantları // Uluslararası Dilbilim ve Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, 2011, **с.**
2. Варианты передачи художественных приемов (кодов) иностранной литературы при переводе // Вербальные коммуникативные технологии (Verbal Communication Technology) // Сборник материалов международной научной конференции.

⁶ Ən yeni rus ədəbiyyatı. Antologiya. Bakı: Mütərcim, 2014, s. 175-203.

- Грузия, Тбилиси, Грузинский технический университет, 2012, с. 75-78.
3. К вопросу о передаче национального колорита в художественном переводе // «Русский язык и литература в Азербайджане», 2013, № 4, с. 16-18.
 4. Б.Евсеев и И.Бунин: реализм в контексте параллелей // Сборник материалов VII Международного научного симпозиума «Проблемы современного литературоведения» на тему «Эмигрантская литература». Институт грузинской литературы им. Ш.Руставели, Тбилиси (Грузия), 2013, с. 96-103.
 5. О переводах рассказов Бориса Евсеева на азербайджанский язык // Сборник «Актуальные проблемы азербайджановедения». Материалы V Международной научной конференции, посвященной 91 годовщине со дня рождения общенационального лидера Гейдара Алиева. 5-7 мая 2014 г. Баку: Мутарджим, 2014, с. 159-161.
 6. Пространство национального в современной русской прозе (на материале творчества Б.Евсеева) // Сборник материалов VIII Международного научного симпозиума «Проблемы современного литературоведения» на тему «Национальные литературы и процессы глобализации». Институт грузинской литературы им. Ш.Руставели, Тбилиси (Грузия), 2014, с. 296-308.
 7. Судьбы реализма в эпоху постмодернизма // Сборник материалов IX Международного научного симпозиума «Проблемы современного литературоведения» на тему «Традиции современной литературы». Институт грузинской литературы им. Ш.Руставели, Тбилиси (Грузия), 2014, с. 488-495.
 8. Борие Евсеев и его место в реалистической литературе постсоветского времени // Материалы XIX республиканской научной конференции докторантов и молодых ученых. Баку, 2015, с.99-101.
 9. Особенности языка прозы Бориса Евсеева и их воссоздание на азербайджанском языке // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi. BSU, buraxılış. Bakı: Mütərcim, 2016, № 4, s. 111-115.
 10. Трансформационные процессы в традиционной художественной системе реализма конца XX – начала XXI веков // Гуманитарные исследования. Астраханский государственный университет. Астрахань, 2016, № 3 (59), с. 83-87.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

VÜSAL KOMUNAR QIZI ÇƏLƏBİ

BORİS YEVSEYEV REALİZMİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (rus ədəbiyyatı)

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2017

Dissertasiya Bakı Slavyan Universitetinin Rus ədəbiyyatı tarixi kafedrasında yerinə yetirilmişdir

Elmi rəhbər: **Flora Sultan qızı Naciyeva**
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponetlər: **Zemfira Əlişah qızı Vəliyeva**
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

İya Quramovna Zumbulidze
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı kafedrası

Müdafiə «___» iyun 2017-ci il saat «___» Bakı Slavyan Universitetinin nəzdində filologiya üzrə elmlər doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.71 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, S.Rüstəm küçəsi, 33.

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «___» may 2017-ci il tarixində göndərilmişdir.

**D.02.71 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi,**

filologiya üzrə elmlər doktoru,
dosent **N.Ş.MƏMMƏDOV**

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Təqdim olunmuş dissertasiya müasir rus ədəbiyyatının parlaq nümayəndələrindən biri olan Boris Timofeyeviç Yevseyevin yaradıcılığına həsr olunub, onun əsərlərində realist məzmun yeni estetika, yeni poetika ilə zənginləşir, bu da onun rus ədəbiyyatında realist metodunun mənimsəmə və yaradıcılıq inkişafının xüsusiyyətiindən xəbər verir.

Mövzunun aktuallığı. B.Yevseyev öz ədəbi yaradıcılığına hələ 1974-ci ildə başlamışdır, lakin 1990-cı ilə qədər onun əsərlərinin rəsmi çap olunmasına faktiki qadağa qoyulmuşdur. Rədd edilməsinin rəsmi səbəbi isə yazıçının «sovet həqiqətini təhrif edən» «mürtəcə-dini», «modernist» ideya və motivlərə olan meyli idi. «Yenidənqurma»dan sonra yazıçı «Орфейс» hekayəsini və seçilmiş şeirlərin kiçik toplusunu – «Время лжи уже прошло, время истин не настало» – səciyyəvi adı altında çap etməyə müvəffəq oldu. 1991-ci ildən B.T.Yevseyevin əsərləri «Новый мир», «Октябрь», «Дружба народов», «Новый журнал» (ABŞ) və s. kimi sanballı nəşrlərdə geniş surətdə dərc olunmağa başlayır.

B.Yevseyevin ilk kitabı – «Сквозь восходящее пламя печали» şeirlər toplusu 1993-cü ildə nəşr olunur, onun ardınca digər şeirlər məcmuəsi – «Романс навыворот» (1994), «Шестикрыл» (1995) çap olunur. Sonrakı dövrdə, artıq tanınmış nasir olduğu zamanda, B.Yevseyev növbəti şeirlər toplusunu çap edir – «Процесс воображения» (2006), bura həm yeni, həm də əvvəlki illərin seçilmiş şeirləri daxil edilmişdir. B.Yevseyev hələ də poeziyaya böyük diqqət yetirir, lakin bədii nəsrə açıq üstünlük verir və onu «yeni Rusiyanın yeni fəlsəfəsi» adlandırır.

B.Yevseyevin hekayə, povest və romanları «Новый мир», «Дружба народов», «Континент», «Октябрь», «Согласие», «Москва», «Смена» və s. kimi jurnallarda nəşr olunur, «Баран» (2001), «Власть собачья» (2003), «Отреченные гимны» (2003), «Русские композиторы» (2002), «Романчик» (2005), «Площадь революции» (2007), «Чайковский, или Волшебное перо» (2008), «Лавка нищих» (2009), «Евстигней» (2010), «Красный рок» (2011), «Пламенеющий воздух» (2013), «Офирский скворец» (2016), «Казненный колокол» (2017) və s. isə ауги-ауги nəşrlərdə dərc olunur. Onun bütün əsərləri öz məzmun və formasına görə qeyri-adidir.

B.T.Yevseyev – bir çox ədəbi esselərin (Puşkin, Tolstoy, Platonov haqqında), məqalələrin, müasir ədəbiyyat üzrə mühazirələrin müəllifidir,

burada o, incəsənət və ədəbi yaradıcılıq haqqında düşünür. Bu nəşrlərin artıq özü, müstəqil şəkildə maraqlıdır, eyni zamanda onlar B.T.Yevseyevin yaradıcılığının təhlilinə xidmət edən köməkçi, lakin çox mühüm materialdır ki, yazıçının əsas ideya-estetik görüş və meyllərini başa düşməyə kömək edir.

Bu gün B.Yevseyevin əsərləri dünyanın bir çox dillərinə, o cümlədən Azərbaycan dilinə də, tərcümə olunmuşdur. Onun bir sıra hekayələri elə «Hekayələr» («Рассказы») adı altında Bakıda 2008-ci ildə toplu şəkildə nəşr edilmişdir. «Живодёр» hekayəsinin tərcüməsi (K.Nacıyevin tərcüməsi) və «Площадь революции» romanından bir parça (T.Cəfərovun tərcüməsi) professor T.Cəfərov tərəfindən tərtib edilmiş ikicildlik «Müasir rus ədəbiyyatının antologiyası»na daxil edilmişdir.

B.Yevseyev öz əsərlərinə görə bir çox nüfuzlu mükafatlara layiq görülmüşdür. Onun yüksək mənəviyyəti ilə fərqlənən, klassiklərə əsaslanan və eyni zamanda parlaq fərdiyyət və yazılarının xüsusi tərzilə fərqlənən yaradıcılığı daim oxucu və tənqidçilərdə maraq oyadır. Tədqiqatçılar onun əsərlərini müxtəlif cür şərh edirlər, onun yaradıcılığını tam fərqli ədəbi cərəyanlara aid edirlər. Yazıçının ədəbi metodunun xüsusiyyətləri mübahisələrə səbəb olur.

Bütün bu deyilənlər müasir Rusiya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsinin yaradıcılığının tədqiqinə müraciət edilməsinə səbəb oldu və müasir ədəbi prosesin fonunda B.T.Yevseyevin realizminin əsas tipoloji xüsusiyyətləri aspektində yaradıcılığının kompleks təhlilinə yönələn dissertasiya mövzusunun aktuallığını müəyyən etdi.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. B.T.Yevseyevin yaradıcılığına kifayət qədər elmi-tədqiqat işləri həsr olunmuşdur, onların arasında A.Boşakovanın (A.Большакова. Феноменология литературного письма. О прозе Бориса Евсеева. М., 2003) və S.Kirovun monoqrafiyasını (С.Киров. Русские каприччо Бориса Евсеева. М., 2011) qeyd etmək olar. B.Yevseyevin yaradıcılığının müxtəlif aspektlərinə və həmçinin onun ayrı-ayrı əsərlərinə L.Anninski, P.Basinski, L.Bejin, L.Qluşkovskaya, Q.Krasnikov, P.Nikolayev, V.Pimenov, İ.Rostovtseva, A.Turkov, X.Umbrayt və s. kimi müasirliyin tanınmış tənqidçilərinin çoxlu sayda məqalə, rəy və qeydləri həsr olunmuşdur.

Onun yaradıcılığı haqqında qısa məlumat bir sıra dərslük, dərslük vəsaitləri və ensiklopediyalara daxil edilmişdir (V.Oqırzko «Bu gün Rusiyada ədəbiyyatı kim yaradır»; «XX əsr rus ədəbiyyatı: nəsrşünaslar, şairlər, dramaturqlar»; S.Çuprinin «Rus ədəbiyyatı bu gün: Böyük sorğu

kitabı; «XX əsr rus ədəbiyyatı tarixi»; F.Naciyeva «Rus ədəbiyyatı bu gün» və s.).

Tədqiqatın obyektini B.Yevseyevin müxtəlif janrlarda yazdığı əsərləridir: şeirlər, bədii nəsr, ədəbi-tənqidi esse və məqalələr. Həmçinin yazıçı öz yaradıcılığında hansı rus klassiklərinin ənənələrinə əsaslandırsa həmin əsərlər və postsovet dövrü yazıçıların əsərləri də tədqiqata cəlb edilmişdir. Tədqiqatın obyektinə B. Yevseyevin Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş əsərləri də daxildir.

Tədqiqatın predmetini müasir rus realist ədəbiyyatı kontekstində B.Yevseyev realizminin tipoloji xüsusiyyətləri, yazıçının realist yaradıcılığında ənənə və yeniliyin aşkarlanması aspektində onun əsərlərinin təhlili təşkil edir.

Dissertasiya işinin əsas məqsədi B.Yevseyev realizminin tipoloji xüsusiyyətlərinin aşkarlanmasından ibarətdir. Həmin xüsusiyyətlər həm klassik realizm ilə, həm də postsovet dövrünün ədəbi prosesində olan yenilik ilə, o cümlədən, postmodernist estetikasının elementləri ilə sıx bağlıdır. Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı **məsələlər** qoyulub həll olunur:

1. Realizmin vəziyyəti və inkişaf yolları, onun növ müxtəlifliyi məsələlərini; postsovet dövr ədəbiyyatında realist və postmodernist strategiyalarının qarşılıqlı təsirini nəzərdən keçirmək.
2. Müasir tənqid və ədəbiyyatşünaslıq kontekstində, B.Yevseyevin nəzəri baxışları və bədii təcrübəsinin qarşılaşdırılması aspektində B.Yevseyevin ədəbiyyata olan estetik görüşlərini təyin etmək.
3. XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəlində rus poeziyasının kontekstində B.Yevseyevin şeirlərinin problematika və poetikasını təhlil etmək, onların realist əsasını, həmçinin yazıçının nəsr əsərləri ilə əlaqəsini tədqiq etmək.
4. B.Yevseyevin nəsr əsərlərinin mövzu, problematika, obrazlar sistemi və ideya istiqamətini onların keçmiş ənənəyə və müasir ədəbiyyata yaxınlığı aspektində təhlil etmək.
5. Boris Yevseyevin nəsr əsərlərinin digər incəsənət növləri ilə, məsələn, musiqi ilə sintezinə əsaslanan janr təbiətini, həmçinin transformasiya və yeni janr formalarına olan meylini nəzərdən keçirmək.
6. Yazıçının üslubunu, əsərlərinin poetikasını, əsərlərində bədii təsviriliyin realist və modernist elementlərinin üzvi birləşməsini təhlil etmək.

7. B.Yevseyevin Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş əsərlərini və onun yaradıcılığının Azərbaycan tənqidi və ədəbiyyatşünaslığı tərəfindən mənimsənilmə məsələsini nəzərdən keçirmək.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, təqdim olunmuş işdə B.Yevseyevin yaradıcılığında realizmin xüsusiyyətləri məsələsi ilk dəfə olaraq kompleks şəkildə təhlil edilir. B.Yevseyevi klassik realizmdən başlayaraq postmodernizmə qədər ən müxtəlif məktəb və cərəyanlara aid edirdilər. Bu məsələnin mübahisəli olmasına baxmayaraq, o, hələ xüsusi tədqiqatın predmeti olmamışdır.

B.Yevseyevin yaradıcılığının ilk təhlili klassik rus və Rusiyanın müasir ədəbiyyatının geniş kontekstində aparılır. Yazıcının metodu haqqında olan zidd fikirlərin öyrənilməsi nəticəsində və ayrı-ayrı əsərlərin konkret təhlili əsasında B.Yevseyevin postmodernist üslubunun elementləri ilə zənginləşən realist ədəbiyyatına aid olması təsdiq olunur.

B.Yevseyevin Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş əsərlərin təhlilinə və onun yaradıcılığının Azərbaycanda mənimsənilməsi probleminə dissertasiya işində ayrıca bir fəsil həsr olunub. Bu kontekstdə, yəni orijinalın və tərcümənin tutuşdurulması prosesində, rusca-Azərbaycanca bədii tərcümənin bəzi ümumnəzəri və təcrübi məsələləri də araşdırılır.

Tədqiqatın metodları. Seçilmiş mövzunun tədqiqi zamanı aşağıdakı elmi metodlardan istifadə olunmuşdur: müasir ədəbiyyatda realizm ilə bağlı məsələlərin qoyuluşu və həlli zamanı paralellərin müəyyən olunmasını təmin edən müqayisəli-tutuşdurucu metod; həm elmi-nəzəri, həm də tarixi-ədəbi planda yığılmış materialların sistemləşdirilməsi və təsvirinə kömək edən təsviri metod; B.Yevseyevin realizminin ümumi və fərdi xüsusiyyətlərinin aşkarlanmasında istifadə olunacaq tipoloji metod.

Dissertasiyanın nəzəri əhəmiyyəti müasir ədəbiyyat kontekstində realist cərəyanının ən parlaq nümayəndələrindən birisinin yaradıcılığı nöqtəyi-nəzərindən XX əsrin sonuna aid ədəbiyyatın realist istiqamətinin tədqiqinə baxmağa imkan verən elmi-nəzəri bazanın yaradılması ilə bağlıdır. B.T.Yevseyevin realist yaradıcılığında klassik ənənə ilə postmodernist ədəbiyyatına məxsus olan bədii-təsviri vasitələr birləşir. Dissertasiyada əks olunmuş bu məsələ ilə bağlı bir çox problemlərin həlli mühüm nəzəri əhəmiyyət kəsb edir.

Dissertasiyanın praktiki əhəmiyyəti ondadır ki, dissertasiya işinin əsas müddəa və nəticələri müasir yazıçıların yaradıcılığının tədqiqi prosesində, universitetlərin filoloji fakültələrində tədris olunan nəzəri kurslarda, həmçinin müasir rus ədəbiyyatının tarixi və ədəbiyyat

nəzəriyyəsi üzrə dərslik, dərs vəsaitləri və tədris proqramlarında istifadə oluna bilər.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. B.T.Yevseyevi yeni cərəyanın – «xristian neomodernizminin» (A.Bolşakova), «xristian realizminin» yaradıcısı adlandırırlar, Yevseyevi «klassik realist» (P.Basinskiy) və hətta «romantik» (İ.Rostovtseva) hesab edirlər, bəziləri isə onu postmodernistlərə aid edirlər (P.Məmmədova). Bizim fikrimizcə, Yevseyevin yaradıcılığı sintez təşkil edir, çünki onun yaradıcılığı həm keçmiş əsrin realizmini, həm də postmodernizmə meyli edən müasir ədəbiyyatın bir çox nailiyyətlərini mənimsəyib; lakin, şübhəlidir ki, yaradıcılığında realizm üstünlük təşkil edir.
2. Öz inkişaf prosesində bir sıra mərhələlərdən keçən B.Yevseyevin realizmi, özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir, yazıçının sözlərinə görə, bu xüsusiyyətlər onun əsərlərini “ən yeni realizm”ə aid etməyə imkan verir. Əsas matrisanın reallığına baxmayaraq bu realizm mətnə mistik substansiyayı, dini anlamaları, ruhun zaman içində səyahəti və s. daxil etməyə təxmin edir.
3. Həyat gerçəkliyinin, zaman gerçəkliyinin axtarışı Boris Yevseyevin bütün yaradıcılığı boyunca müəllif fikrinin istiqamətini aydın müəyyən edir, bu axtarışlar ədəbiyyatda edilən ilk addımlardan, ilk şeirlərdən başlayır. Yazıçının lirika problemlərinin nəsr əsərləri ilə olan şübhəsiz səsləşməsi bunu sübut edir.
4. Yazıçının yaradıcılığının, dünyagörüşünün, xüsusən onun ideya-estetik görüşlərinin anlamasında bədii-tənqidi esse, məqalələr və yazıçının çıxışları böyük rol oynayır. Onlar yazıçının bədii yaradıcılığının bir çox məsələlərini aydınlaşdırır.

İşin aprobasiyası. Dissertasiyanın əsas müddəaları elmi konfranslarda məruzə edilmişdir, Bakı Slavyan Universitetinin Rus ədəbiyyatının tarixi kafedrasında keçirilən seminarlarda müzakirə edilmişdir; Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan və Rusiyanın elmi toplu və jurnallarında dərc olunmuş məqalə və tezislərdə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İşin əsas məzmunu kompyuterdə yığılmış 143 səhifədə şərh olunmuşdur.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, onun işlənmə dərəcəsi, elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti göstərilir, dissertasiyanın strukturu və müdafiəyə çıxarılan müddəalar haqqında məlumat verilir.

«**Həyatın gerçəkliyinin və incəsənətin həqiqətinin axtarışında**» adlanan **birinci fəsil** üç yarımfəsildən ibarətdir.

«**Postmodernizm dövründə realizmin taleyi**» adlanan **birinci yarımfəsildə** bədii cərəyan və istiqamətlərin müxtəlifliyi, yaradıcı metodlar, postmodernizm dövrünün realist ədəbiyyatının yeni keyfiyyət və xüsusiyyətləri təhlil olunur, bu dövrdə «ümumilikdə ədəbiyyatın özü, yazıçının rolu, oxucunun tipinin dəyişməsi baş tutdu»⁷. Bu dəyişikliklərin səbəbləri nəzərdən keçirilir. Onların arasında: mühacir yazıçıların əsərlərinin ümumi rus ədəbiyyatı məkanına qaytarılması, «qaytarılmış ədəbiyyat», tənqid fəaliyyətində söz azadlığı ilə bağlı yeniləşmələr, postmodernizmin güclənməsi və «yenidən qurma» ilə bağlı meyillər.

M.Lipovetski, A.Jolkovski, A.Genis, B.Paramonov, İ.İlyin, İ.Mankovskaya, V.Kuritsin, M.Berq, İ.Skoropanova, M.Epşteyn və s. əsərlərinə əsaslanaraq Rusiyada postmodernizmin mahiyyətini, onun yaranma tarixini, inkişaf mərhələlərini, təzahür formalarını nəzərdən keçirməyə təşəbbüs edilir. Bu təhlilin əsas tezi: XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəlində postmodernizm və realizm paralel inkişaf edirlər, bu iki cərəyan gerçəkliyi iki fərqli formada əks etdirir, gerçəkliyə iki fərqli baxışı təqdim edir, lakin, eyni zamanda onların arasında diffuziya, qarşılıqlı keçidlər də mövcuddur.

1980-90-cı illərin postmodernist nəsr əsərlərinin S.Qandlevski, V.Yerofeyev, D.Qalkovski, T.Tolstoy, V.Pyetsux, S.Kaledin və s. adları ilə təqdim edilmiş qısa icmalı təsdiq edir ki, onların yaradıcılığında xeyir və şərin, sevgi və məhəbbətin, həyat və ölümün ontoloji qarşı-qarşıya qoyulması məsələsi qaldırılır, bu da postmodernizmin rus klassik ədəbiyyatı ilə, həmçinin xristian dini motivlərlə səsleşməsinə sübut edir. Qeyd olunanların hamısı stereotip təsəvvürlərə bəzən çətinliklə sığan yeni bədii sistem və strategiyaların yaranması üçün zəmin yaratdı.

Eyni zamanda, realist dünyabaxışı və yazı tərzində çoxlu sayda orijinal formalarda kifayət dərəcədə parlaq ifadə olunmuşdur, bunun nəticəsində vahid realist sistem daxilində realizmin müxtəlif üslub istiqamətləri və

⁷ Иванова Н. Гибель богов. Москва, 1993, с. 238.

modifikasiyaları formalaşmağa başladı. Məsələn, «postrealizm», «yeni realizm», «transmetarealizm», «hiperrealizm», «başqa realizm» və s. Bu cərəyanlar öz əsərlərinin əsası kimi realizmi seçərək postmodernistlərdən intertekstuallığı, müəllif və oxucu arasında, müəllif və qəhrəman arasında oyun münasibətlərini, hadisələrin inkişafında interpretasiyaların və variantların çoxluğunu və s. mənimsəyir.

Beləliklə, bu yarımfəsildə aparılan tədqiqat postmodernizm dövründə də üslubi və tematik rəngarəngliklə təqdim olunmuş realist ədəbiyyatın mövcudluğunu və inkişafına davam etdiyini təsdiq etməyə imkan verir. Realist cərəyanının yazıçıları gerçəkliyin sabit obrazlarını əks etdirirlər, yeni reallığı dərk etməyə çalışırlar. Boris Yevseyevdə də realizmin özünəməxsus variantı var. B.Yevseyev eyni zamanda realizmin prinsiplərini müdafiə edən müəyyən dərəcədə bir nəzəriyyəçidir.

«B.T.Yevseyevin bədii-estetik görüşləri» adlanan birinci fəslin **ikinci yarımfəslində** B.Yevseyevin esse, məqalə və çıxışlarında əks olunmuş incəsənət, yaradıcılıq, bədii proses və ədəbiyyatın müasir vəziyyəti haqqında düşüncələri təhlil edilir. Bütün bunlar müasir tənqid və ədəbiyyatşünaslıq kontekstində maraqlı təhlil obyektidir, çünki yazıçının estetik görüşlərinə işıq salır, yazıçının tənqidi fikirlərini və onun ədəbi təcrübəsini müqayisə etməyə imkan verir.

Boris Yevseyev öz müsahibələrində cəmiyyətin yenidən qurulmasında mədəniyyətin çox mühüm rolunu vurğulamaqda yorulmur. O, tamamilə inanır ki: «Rusiya üçün mədəniyyət məsələsi – həyat və ölüm məsələsidir». Yazıçı mədəniyyət və dinin qarşılıqlı əlaqəsinin mürəkkəbliyini xüsusi qeyd edir, bununla belə onları bərabərləşdirmir, yalnız qeyd edir ki, «insanları bir məqsədə - mənəvi həyatın dolğunluğuna aparan bu iki fərqli yoldur» («Yaltaqlanmamaq istedadı»).

Bütün zamanlarda olduğu kimi, yaradıcı insanları narahat edən məsələlərdən biri yaradıcılığın, yaradıcı insanların və hakimiyyətin qarşılıqlı münasibətləridir. Boris Yevseyev tək-cə hakimiyyətə deyil, həmçinin yaradıcı iş ilə məşğul olan insanlara da öz tələblərini irəli sürür. O, onun tərəfindən «qabaqcadan görmə» və ya «qabaqcadan eşitmə» kimi təyin olunan qabiliyyəti onlardan tələb edir.

B.Yevseyev ədəbiyyatda olan ənənələr uğrunda hər cürə mübarizə aparır, lakin, o, yeniliklərə də açıqdır: «Şəxsi həyatda konservatizm lazımdır. Konservatizm siyasətdə mümkündür. Ədəbiyyatda, incəsətdə konservatizm bir çox hallarda yaradıcı zəifliyi gizlədir!» («İncəsənətdə konservatizm haqqında»).

Rusiyada müasir ədəbi proses haqqında olan mülahizələr B.Yevseyevin estetik görüşləri sistemində ən böyük və mühüm yeri tutur, bu prosesi, o, «okeanda adalar» adlandırır. Bununla belə, B.Yevseyev əmindir ki, «insanda dünyanı dərk etmək qabiliyyəti olana qədər ədəbiyyat bitən deyil» («Ədəbiyyatı basdırmaq hələ tezdir»).

B.Yevseyev hesab edir ki, yazıçılara kiçik formalara – novella və hekayələrə müraciət etmək lazımdır, lakin eyni zamanda qəti surətdə bildirir ki: «Roman ölməyib. Bizim onun haqqında təsəvvürlərimiz ölüb. Romanı bir janr kimi qoruyub yeniləşdirmək lazımdır. Dil və zaman – iki hadisədir ki, yazıçı onlara aydınlıq gətirməlidir və bu iki hadisəni yalnız roman tam açıqlaya bilər» («За частоколом»).

B.Yevseyevin bəzi ifadələri, demək olar ki, aforizm tərzindədir, onların hər biri – həddindən artıq qısaldılmış, qüvvətli ifadələrdir, Boris Yevseyevin yaradıcılığının mahiyyətini başa düşməyə kömək edən həyat və yaradıcılıq haqqında tutumlu düşüncələrdir. Onları müxtəlif cür şərh etmək olar, o fikirlərlə razılaşmaq və razılaşmamaq olar, lakin bir şey şübhəsizdir – ifadələrin hamısı yazıçının niyyət və məqsədinin yüksək mənəviyyatından, həmçinin yazıçının ədəbiyyata və bədii prosesə olan estetik tələblərinin aydınlığından xəbər verir.

«Boris Yevseyevin poeziya aləmi» adlanan birinci fəslin **üçüncü yarımfəsl** yazıçının poetik yaradıcılığının təhlilindən ibarətdir. 2006-cı ildə, artıq tanınmış nasir olan vaxtda, Boris Yevseyev «Процесс воображения» adlı poetik məcmuə nəşr etdirir. Buraya onun 1974-cü ildən başlayaraq 2000-ci illərin əvvəllərinə qədər yazılan poeziya nümunələri daxil edilmişdir. Buna görə də bu yarımfəsildə B.Yevseyevin poeziyasının təhlili məhz həmin məcmuənin materialı əsasında aparılır.

B.Yevseyevin şeirlərində insan ruhunun yüksəkliyi və azadlığı haqqında ümumi, vahid fikir aşkar görünür. Demək lazımdır ki, ruh və cisim, yüksək mənəviyyatın və alçaqlığın qarşı-qarşıya qoyulması mövzusu Yevseyevin poeziyasında mühüm yer tutur. Ruhun üstünlüyü şairin əqidə dünyagörüşü kimi B.Yevseyevin sonrakı nəsr əsərlərində də əks olunur və ümumilikdə böyük bir «əbədi ruh haqqında hekayə» təşkil edir.

Yevseyev poeziyanın mahiyyəti haqqında mühakimə edir, onun təsəvvüründə həmin mahiyyət, hər şeydən əvvəl, səmimi və doğru olmalıdır. Onun üçün «qafiyəli sözü»n ünvanlandığı şəxslərə çatdırılması çox vacib idi. «Процесс воображения» – konsepsiya üçün vacib olan iki şeir məcmuəsi belə adlandırıldı, bu məcmuələrdə şair sanki poeziya,

yaradıcılıq və söz haqqında olan düşüncələrinə yekun vurur, axı «təxəyyül prosesini» – elə yaradıcılıq prosesidir.

Boris Yevseyevin poeziyası üçün ən mühüm mövzulardan biri - ətrafdakı dünyadır. O, şair qarşısında ən müxtəlif şəkillərdə təzahür edir: «ədalətsiz, yalançı, boş, dəyərsiz və qəribə», «dərhal aydınlaşdırılmayan», «amansız qamçı ilə olan, sərxoş ağızlı və quldur kabus», «gizli tərəfi olan, iç üzü olan dünyadır, həqiqəti olmayan dünyadır, utanmalı sınaq və sirləri olan dünyadır» və s. Ən əsası, şair-Yevseyev üçün dünya – «söz ilə ifadə olunmayan bir şeyin itməsidir» və şair dünyanı söz ilə olduqca özünəməxsus və fərdi formada ifadə edir. B.Yevseyevin şeirlərində musiqi motivi xüsusi mənə kəsb edir, o, təkcə onun poeziyasını deyil, həmçinin nəsr əsərlərini də bəzəyir.

Bütövlükdə, Yevseyevin poeziyası realist ənənənin davamçısıdır, hərçənd modernizm cərəyanının əksər şairlərinə xas olan bəzi araşdırma xüsusiyyətindən, söz ilə təcrübədən, oyundan da məhrum deyil. Demək olar ki, Yevseyevin nəsr əsərlərinin ən yeni realizmi öz başlanğıcını artıq onun şeirlərindən götürür. Sanki B.Yevseyevin nəsr əsərlərini təqdis edən və yazıcının sonrakı nəsr əsərlərindəki qəhrəmanları üçün müəyyən məşəl rolunu oynayan, onların yüksək mənəviyyatını müəyyən edən dini-xristian tərkiblər də buradan başlayır.

Dissertasiyanın «**B.Yevseyevin nəsr əsərlərinin ən yeni realizmi**» adlı **ikinci fəsl** üç yarım fəsiləndən ibarətdir.

Birinci yarım fəsil «B.Yevseyevin yaradıcılığında ənənə və yenilik» adlanır. Yazıcının bədii metodu bir-birinə zidd fikirlərə səbəb olub. Yazıcını həm klassik realist, həm də neomodernist hesab edirdilər, lakin B.Yevseyev inadla özü özünü «ən yeni realist» adlandırır və bununla da öz fərqliliyini tək klassik realizmə qarşı yox, həm də, bütövlükdə, XX-XXI əsrlərdə ona həmsərlər olan realist cərəyanına qarşı nümayiş etdirir.

B.Yevseyevin yaradıcılığının «fərqliliyi»ni bir çox tədqiqatçılar qeyd etmişdilər. Lakin bu sadəcə dünyanın və insanın ənənəvi əks etdirmə forma və üsullarından uzaqlaşma deyil; sadəcə özünün, son dərəcədə fərdi yolunun axtarışı deyil, bu axtarışlar, əlbəttə, Yevseyevi yazıçı-novator kimi səciyyələndirir. Bu, ilk növbədə, əvvəlki ədəbiyyat, xüsusən klassik realist ədəbiyyatı tərəfindən bütün qazanılmış nailiyyətləri birləşdirmək cəhdidir və sözün yeni imkanlarına yiyələnəndir.

Boris Yevseyev sanki öz əsərlərinin realist «parça»sına onun (yazıcının) şüurunda və təxəyyülündə yaranan insan talelərin, qarşılıqlı əlaqələrin, hadisələrin, faktların «naxış»ını vurur, dünya və insan obrazının yaradılması üçün yeni bədii üsul və vasitələrlə klassik paradigmanı zənginləşdirir. Bir

sözlə, B.Yevseyevin yaradıcılığı « bədii təsviriliyin həm realist, həm də modernist elementlərini öz əsərlərində üzvi surətdə birləşdirir»⁸.

Qeyd etmək lazımdır ki, klassik realizminin yenilənməsinə olan meyl həmçinin görkəmli rus realisti, Nobel mükafatının ilk rus laureatı İ.Buninin yaradıcılığını da, xüsusən onun mühacir dövrünü səciyyələndirirdi. Bir-birindən bir əsr ilə ayrılan İ.Bunin və B.Yevseyevin yaradıcılığını bu istiqamətdə təhlil edərkən bir çox tipoloji ümumilikləri qeyd etmək olur. Hər iki yazıçı onlara aydın olmayan, onları narahat edən «iğtişəş dövrü»nü təsvir edir, bunu özlərinin daxilindən keçirirlər; üsluba, dil ifadəliliyinə böyük əhəmiyyət verirlər, ruhun materiyaya qarşı qoyulmasına xüsusi diqqət yetirirlər, zaman və məkan hüdudlarını hamarlayırlar və s.

B.Yevseyevin əsərlərinin təhlili Yevseyevin digər rus realistləri ilə, o cümlədən, Qoqol, Çexov, Bulqakov və s. ilə tipoloji oxşarlığını görməyə imkan verir. Qeyd edilmiş yazıçılar kimi, B.Yevseyev realist ənənəni zənginləşdirir, köhnə qaydaların dağıdılması dövrünə uyğun olaraq realist ənənəyə yeni çalar və incəliklər daxil edir, yeni nəfəs verir; çünki postsovet dövr ədəbiyyatın yeni inkişaf yollarının axtarışı ilə səciyyələnir. Bu həm Çexova aparan impressionizmdir, həm də Beliya aparan simvolizmdir və bir çox başqa xüsusiyyətlərdir. Bu paralellər yazıçının poetikasının ayrı-ayrı tərəfləri ilə təsdiq olunur.

İkinci fəslin **ikinci paraqrafı** – «**B.Yevseyevin nəsr əsərlərinin problematikası və qəhrəmanları**» – B.Yevseyevin bədii nəsr əsərlərinin təhlilindən ibarətdir. 1990-cı illər müddətində jurnallarda dərc olunan bir sıra hekayələr «Баран» adlı məcmuəyə (2001) daxil edilmişdir. Bu məcmuə XXI əsrin əvvəlində olan ədəbiyyat üçün nişanəvi / önəmli hadisəyə çevrildi. Məhz bu məcmuədə Yevseyevin sonrakı yaradıcılığının əsas mövzu, problem, ideya və qəhrəmanları göstərilmişdir.

Yevseyevin qəhrəmanları – bu, əsasən, adi şəhərətərafı qəsəbələrin, şəhərin qırağında yaşayan sakinlərdir, lakin tamamilə gözənilməyən «qəhrəmanlar» da var. Məsələn, «Кутум» hekayəsində düşünmək, «əsaslı anlamaq» qabiliyyətə malik balıq, eyniadlı hekayədən inanılmaz əhvalatı olan qoç və s. «Лавка нищих» (2009), «Русские каприччо» hekayələr toplusunda qəhrəmanlar sanki tamamilə tanınandır, lakin reallıq elə təqdim olunur ki, heç də hər zaman həqiqi həyatın harada bitdiyi və təxəyyülün haradan başladığı

⁸Наджиева Флора. Русская литература сегодня. Очерки о новейшей русской литературе. Баку: Мутарджим, 2015, с.13.

aydın deyil. Yazıçı sanki bizim gözüümüzü insanlarda gizli olanlarla, xasiyyət, insan maskaları altında gizlədilmiş şeytani xüsusiyyətlərə açır.

Yevseyevin yaradıcılığında ruspərəstlik məsələsinin güclü olduğuna baxmayaraq, artıq onun hekayələrində təkə doğma mühit məsələsinə toxunmaq meyli izlənilmir. Başqa milliyyətə aid motivlər onun ən müxtəlif hekayələrində özünü göstərir, onların məkanı kimi gah pravoslav dindarları ilə olan Optina Pustın, gah müsəlman dinli və azərbaycanlı qəhrəmanları ilə olan Xəzər dənizinin sahili, gah da cənub rus şəhəri seçilir. Burada serblər, xorvatlar, bosniyalılar var, islam dinini qəbul etmiş, daha sonra isə xristianlığa keçən insanlar var və yaxud əksinə. Bütün bunlar «hamı üçün vahid» olan dünya haqqında söhbətə çevrilir.

B.Yevseyev povest və roman janrlarına da müraciət edir. Burada, o, tarix və müasirliyi birləşdirərək rus tarixinin ayrı-ayrı dövrlərini təsvir edir. Qeyd etmək lazımdır ki, B.Yevseyev bu janrların ənənəvi quruluşuna öz düzəlişlərini əlavə edir. «Юрод» povestində (1997) realist və dini əsaslar birləşdirilib. Burada postsovet dövr, həmçinin Rusiyada qələndərliyin psixoloji şərhə göstərilir.

«Отреченные гимны» (2003) adlı əsər Yeltsin dövrünü əhatə edir və Rusiyanın yenidən yüksəliş məsələsinə həsr olunub. Rusiyanın digər inkişaf mərhələsində olan taleyi «Романчик. Некоторые подробности мелкой скрипичной техники» (2005) əsərində açıqlanır. Roman yazıçının şəxsi həyatını əks etdirir, qəhrəmanın adı – Borislav Timofeyeviç Yevseyevdir deməyə kifayətdir.

«Евстигней» adlı tarixi-bioqrafik roman (2010) – rus klassik musiqisinin banilərindən biri, XVIII əsrin haqsız olaraq unudulmuş musiqiçisi Yevstiqney Fominin (onu hələ rus Mosartı da adlandırırdılar) həyat və yaradıcılığının, faciəli taleyinin təsvirinə dair ilk təşəbbüsüdür.

«Красный рок» (2011) povestini müasir Rusiyanın metaforası adlandırırdılar. Povestin əsasında zaman haqqında ibrətli hekayə durur, fantasmaqoriyanı cəlb etməklə zəruri siyasi hekayə nəql etmə şəklinə təqdim olunmuşdur. İnsanların obrazları vasitəsilə ümumilikdə ölkənin taleyi göstərilir, ölkənin tarixi – bu ölkənin insanların tarixidir, hekayəsidir.

Boris Yevseyev tamamilə gözlənilməz mövzuları tapmaq bacarığı ilə fərqlənir və bu mövzular heç kəsi laqeyd qoymur. «Пламенеющий воздух. История одной метаморфозы» romanını (2013) «lirik qrotesk», «psixoloji drama» kimi təyin edirlər, roman bunu nümayiş etdirən misallardan biridir. Burada efir küləyi sirri haqqında bəhs olunur, hansı ki, maddi aləmin «beşinci əsas»ı hesab olunur. Əsərin qeyri-adi ideyası müasir insanın real

varlığı ilə sıx bağlıdır. Bu «ən yeni rus realizm»inin əlamətlərindən biridir ki, realizm və fəvqəl-real, fəvqəl-hissi mənimsəmə elementlərini, həmçinin simvolizm mahiyyətində olan realizmin elementlərini özündə birləşdirir.

Сюжет книги «Офирский скворец» (2016) kitabının süjeti İvan Trevoqa - Rusiya təbəbəsi, fırldaqçı və xəyalçı, Borneo adasında Ofir çarlığının əsasını qoymağı üzərində qurulur. Burada yenə fəvqəl-reallıq gerçək hadisələrlə, qeyri-maddilik dünyəvi problemlərlə, mistik sirlər insan cəmiyyətinin inkişafı qanunauyğunluqları ilə uzlaşır.

B.Yevseyevin nəsr əsərlərinin mövzu, problem, ideya və personajlar sisteminin bu qədər rəngarəng palitrasına baxmayaraq müəllifin ideyası baxımından onların arasında böyük bir fərq yoxdur. Onlar fərqli olsalar da, onların hamısı xeyrxahlıq, mərhəmət və insan uğrunda mübarizəni göstərmək üçündür. Yevseyevin bədii məharətinin, Yevseyevin poetikasının çoxtərəfliliyini və geniş diapazonunu ifadə edən müəllif fikrinin açılma üsul və formaları yalnız fərqlidir.

İkinci fəslin **üçüncü paragrafı «B.Yevseyevin əsərlərinin poetikası»** adlanır. Boris Yevseyev – bədii vasitələrin zəngin arsenalı ilə çoxlu sayda fikir-ideyanı ifadə etməyi bacaran yazıçıdır, həmin ideyaları izah etmə imkanlarının geniş spektrdə, rəssamlıq, musiqi və incəsənətin digər növləri ilə olan assosiativ əlaqədə verir. B.Yevseyevin əsərlərində diqqətəlayiq leksik zənginlik tənqidçilər tərəfindən xüsusi qeyd olunur.

Yazıçı sadəcə «həyatın dərdinə şərik olmaq»la məhdudlaşmır, o, gerçəkliyin gedişinə fəal şəkildə müdaxilə edir, mübahisəyə girir. Bütün bunlar uzun, müfəssəl təsvir nəticəsində deyil, ayrı-ayrı, yaxşı seçilmiş obraz-sözlər sayəsində baş verir: «həyatın improvizasiyası», «taleyin düzəlişi», «həyatın tamaşaları» və s. Həyatı dəyişdirmək, taleyi düzəltmək, taleyin əksinə getmək imkanı haqqında olan müəllifin fikri məhz bu sözlərdə gizli ifadə olunur.

Personajların təsviri zamanı B.Yevseyevin poetikasını «kənar edilmiş prinsipi» adlandırılan prinsip də səciyyələndirir. Bir qəhrəmanın digər qəhrəman haqqında söylədiyi düşüncələrdə bu daha aydın izlənilir. Yevseyevin qəhrəmanları sadəcə insan tiplərinin geniş siyahısını və ya insanların tamamilə zidd kateqoriyalarını, sanki müxtəlif qütblərdən olan insanları təqdim etmir.

Yevseyevin nəsr əsərləri janr baxımından da müxtəlif və fərqli surətlidir. O, hər bir ənənəvi janra yenilik qatır və bu onun poetikasının tipoloji xüsusiyyətlərindən biridir. «Площадь Революции» – «fəlsəfi triller» əlamətləri ilə «qısaltdılmış roman»dır, «qışın kitabı» kimi başlıq

verilmişdir. «Отреченные гимны» – ölümündən sonra səyahətləri və s. əks etdirən Bibliya nəsrli, «Лавка нищих» hekayələr toplusu «Русские каприччо» kimi sərlövhə verilmişdir.

B.Yevseyev “sintetik forma” adlandırılan qarışıq janrlara da həvəs göstərir, özünəməxsus janr-üslubi modifikasiyaları yaradır. Bu cür əsərlərdən biri «Евстигней» romanıdır – bədii-bioqrafik romanın yeni növüdür. Üslubun orijinallığı «Офирский скворец» adlı fantasmaqoriyalı roman-ibrətli hekayəni səciyyələndirir.

B.Yevseyevin əsərlərinin poetikası üçün hekayələrin və ya böyük əsərlərin ayrı-ayrı fəsilələrinin xüsusi başlanğıcı səciyyəvidir. Bu başlanğıc aparıcı rol oynayır və maraqlanmış oxucunu dərhal mütləiyə cəlb edir. Demək olar ki, bütün hallarda başlanğıc bu və ya digər əsəri anlamının vacib mərhələsidir.

«Danışan adlar» B.Yevseyev üslubunun xüsusiyyətlərindən biridir. Onun nəsr əsərlərində ta qədim zamanlardan keçici olmayanın, ruhun, canın rəmzi sayılan quşların «образ»larına, yəni B.Yevseyevin dünyaya münasibətini, dünyagörüşünü səciyyələndirən rəmlərə çoxlu yer ayrılıb. A.Kirov öz kitabında yazırdı: «İnsanlar dünyasının qroteskliyi quşların paralel dünyası ilə nəzərə çarpdırılır»⁹.

B.Yevseyevin «ən yeni realizm»inin poetikasında real və irreal, varlıq və hissi qavrama elementləri birləşir. Xasiyyət və şəraitlərin simvolik iç üzü çox güclüdür və bu ədəbiyyat və musiqinin sıx əlaqəsi ilə daha da güclənir. Gizli mənalara anlaşılmaları vasitəsilə dünyanın üzvi bütöv kimi dərk edilməsi baş verir, bu bütövdə ən müxtəlif elementlər möhkəm birləşib. Bütün bunlar tematika, problematika və bədii formasına görə fərqlənən B.Yevseyevin kitablarının poetikasının əsasını təşkil edir və bununla da B.Yevseyev müasir real ədəbiyyatda öz yolunu qoyub.

Dissertasiyanın **üçüncü fəsl** **«Boris Yevseyev və Azərbaycan»** adlanır. Boris Yevseyevin Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş əsərlərindən danışarkən, ilk növbədə, «Баран» kitabında olan hekayələrdən ibarət toplunu qeyd etmək lazımdır. Tərcümə Bakı Slavyan Universitetinin əməkdaşları və tərcümə fakültəsinin magistrantları kollektivi ilə həyata keçirilmişdir¹⁰.

T.Cəfərov B.Yevseyevin «Площадь Революции» romanından bir parçanı Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. Müasir rus yazıçılarının bir sıra əsərlərindən tərtib edilmiş (Y.Polyakov, V.Voynoviç, L.Ulitskaya,

⁹ Киров А. Русские каприччо Бориса Евсева. Москва: Хроникёр, 2011, с.47.

¹⁰ Yevseyev Boris. Hekayələr. Bakı: Kitab aləmi, 2008.

T.Tolstoy, L.Petruşevskaya və B.Yevseyev) ikicildlik müasir rus ədəbiyyatının Antologiyasının ikinci cildində («Nəsr əsərləri») B.Yevseyevin «Живодер» hekayəsi K.Hacıyevin tərcüməsində dərc edilmişdir. Həmin kitab Bədii Tərcümə İnstitutunun (Rusiya) dəstəyi ilə Bakı Slavyan Universitetində dərc olunmuşdur¹¹.

B.Yevseyevin bəzi hekayələrinin Azərbaycan dilinə tərcümə səviyyəsinin təhlili orijinal mətnlərin və tərcümənin müqaisəsi əsasında aparılmışdır. Tədqiqatın materialı qismində B.Yevseyevin Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş «Hekayələr» adlı toplusundan bir sıra hekayələr seçilmişdir. Tərcümə bütövlükdə uğurlu hesab olunsada, burada bəzi səhvlərə və nöqsanlara yol verilmişdir. Bu, birinci növbədə, orijinal mətndə Boris Yevseyev kimi «söz işçisi»nin əsərlərinin üslub, ritmika, melodiya xüsusiyyətlərinin bilməməzliyindən irəli gələn ayrı-ayrı söz və ifadələrin qeyri-dəqiq tərcüməsidir.

Tərcümədə B.Yevseyevin nəsr əsərlərində çoxlu sayda olan bədii müqayisələrə bəzən məhəl qoyulmur. Çox vaxt bu və ya digər söz seçilmiş qeyri-dəqiq ekvivalent baş verən hadisələrin bütün mənasını dəyişdirir. Bizim fikrimizcə, konkret coğrafi yerin təsvirini ifadə edən sözlərə daha həssas yanaşılmalı idi. Bütün topluya ad verən «Баран» hekayəsinin adı belə düzgün tərcümə edilməmişdir. Tərcümədə «Qoç» sözünün yerinə – «Qoyun» verilmişdir.

Nəzərdən keçirdiyimiz tərcümələrdə yenidən baxılmaya, dəqiqləşməyə ehtiyacı olan məqamlar çoxdur. Biz B.Yevseyevin əsərlərinin gələcək tərcüməçiləri üçün kömək olacaq ən səciyyəli məqamlarda dayandıq.

Nəticə hissəsində dissertasiyanın məzmunundan irəli gələn ümumiləşdirmələr təqdim olunmuşdur, B.Yevseyevin yaradıcılığının öyrənilmə perspektivləri göstərilmişdir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu müəllifin aşağıda qeyd olunan məqalələrində öz əksini tapmışdır:

1. Çeviri Uygulaması: Yabancı edebiyatların Edebi Kodlarının Aktarım Varyantları // Uluslararası Dilbilim ve Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, 2011.
2. Варианты передачи художественных приемов (кодов) иностранной литературы при переводе // Вербальные коммуникативные технологии (Verbal Communication Technology) // Сборник материалов международной научной конференции. -

¹¹ Ən yeni rus ədəbiyyatı. Antologiya. Bakı: Mütərcim, 2014, s. 175-203.

- Грузия, Тбилиси, Грузинский технический университет, 2012 - 330 стр., стр. 75-78.
3. К вопросу о передаче национального колорита в художественном переводе // «Русский язык и литература в Азербайджане», 2013, № 4, с. 16-18.
 4. Б.Евсеев и И.Бунин: реализм в контексте параллелей // Сборник материалов VII Международного научного симпозиума «Проблемы современного литературоведения» на тему «Эмигрантская литература». Институт грузинской литературы им. Ш.Руставели, Тбилиси (Грузия), 2013, с. 96-103.
 5. О переводах рассказов Бориса Евсеева на азербайджанский язык // Сборник «Актуальные проблемы азербайджановедения». Материалы V Международной научной конференции, посвященной 91 годовщине со дня рождения общенационального лидера Гейдара Алиева. 5-7 мая 2014 г. Баку: Мутарджим, 2014, с. 159-161.
 6. Пространство национального в современной русской прозе (на материале творчества Б.Евсеева) // Сборник материалов VIII Международного научного симпозиума «Проблемы современного литературоведения» на тему «Национальные литературы и процессы глобализации». Институт грузинской литературы им. Ш.Руставели, Тбилиси (Грузия), 2014, с. 296-308.
 7. Судьбы реализма в эпоху постмодернизма // Сборник материалов IX Международного научного симпозиума «Проблемы современного литературоведения» на тему «Традиции современной литературы». Институт грузинской литературы им. Ш.Руставели, Тбилиси (Грузия), 2014, с. 488-495.
 8. Борие Евсеев и его место в реалистической литературе постсоветского времени // Материалы XIX республиканской научной конференции докторантов и молодых ученых. Баку, 2015, с.99-101.
 9. Особенности языка прозы Бориса Евсеева и их воссоздание на азербайджанском языке // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi. BSU, buraxılış. Bakı: Mütərcim, 2016, № 4, s. 111-115.
 10. Трансформационные процессы в традиционной художественной системе реализма конца XX- начала XXI веков // Гуманитарные исследования. Астраханский государственный университет. Астрахань, 2016, № 3 (59), с. 83-87.

FEATURES OF BORIS YEVSEYEV'S REALISM

Summary

The dissertation studies the creativity of B.Yevseyev.

It consists of introduction, three chapters, conclusion and bibliography.

In the introduction the author substantiates the relevance of the topic, gives the information about the object and the subject of the study, theoretical positions of the dissertation, sources of the investigation, innovation of the work, its theoretical and practical importance, structure, volume, and approbation.

The first chapter of the dissertation is “In the search of the life and art truth”. Here the author studies theoretical problems of contemporary and post-modernist realism, describes artistic and aesthetic viewpoints of B.Yevseyev, analyzes issues of realism, post-realism, neo-realism, post-modernism, suggests interesting theses about events, which take place in the modern study of literature.

In the second chapter, named “The newest realism of B.Yevseyev’s prose”, B.Yevseyev’s artistic creativity, innovation and traditions of his realism are studied, interesting typological comparisons are conducted, and also similarities of B.Yevseyev’s and Bunin’s creativity are shown. The works of B.Yevseyev are analyzed in detail, and the author emphasizes, that B.Yevseyev’s poetics is in keeping with music.

The third chapter is “B.Yevseyev and Azerbaijan”. In this chapter the author tells about the relationship of B.Yevseyev with Azerbaijan, and studies his works translated into Azerbaijani.

In the conclusion all main results of the study are summarized and their perspectives are shown.

Çapa imzalanıb: 23.05.2017.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

